

DI EDEBIYATA KLASİK A KURDÎ DE TEXMÎS Û TEXMÎSÊN MELA ‘ELİYÊ BAQUSTANÎ

M. Zahir ERTEKİN

Arş.Grv., Bingöl Üniv., İlahiyat Fakültesi,
Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı

Özet

Klasik Kürt Edebiyatında Tahmis ve Molla Ali Bakustani'nin Tahmisleri

Bu çalışmamızda klasik edebiyatın önemli nazım çeşidi olan “tahmis” üzerinde durulacaktır. Tahminin edebiyat tarihi içerisindeki gelişimi ile Arap, Türk ve Fars edebiyatında tahmise kısaca değinildikten sonra bu şiir çeşidinin Kürt edebiyatındaki yeri mercek altına alınacaktır. Özellikle Melayê Cizîrî'ye yapılan tahmislere vurgu yapılacak ve son bölümde Mela Eliyê Baqustani'nin yayınlanmamış tahmisleri üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tahmis, Klasik Kürt Edebiyatı, Mela Eliyê Baqustani, Cizîrî.

Abstract

The Taxmis in the Kurdish Literature and Taxmises of Molla Ali Baqustani

In this study we will examine an important type of classical literature, taxmis. Also we will investigate the development of the taxmis in the history of literature, the taxmis's features in Arabic, Turkish and Persian literature and especially we will analyze the situation of taxmis in the Kurdish literature.

We will emphasize the taxmises on poetry of Melayé Cezerî in particular and in the last chapter we will interpret three unpublished taxmis of Molla Ali Baqustanî and their situation in the Kurdish literature.

Keywords: Taxmis, Classical kurdish literature, Mela Eliyê Baqustanî, Cizirî.

Kurte

Gotara me dê li ser dîroka texmîsê û geşedana wê ya di nava dîrokê de hûr bibe. Em di serî de bi kurtasî li ser texmîsên Erebi, Tirkî û Farisî rawestim û di pey re giranî û girîngiya cûreya nezmê di edebiyata Kurdî de destnîşan bikin. Piştî wan, em ê li ser texmîsên Mela 'Eliyê Baqustanî ku nehatine çapkirin rawestim û wan li gorî çarçûweya nivîsê binirxînin.

Peyvên Sereke: Texmîs, Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Mela Eliyê Baqustanî, Melayê Cizirî.

المخلص

التخميس في الأدب الكردي الكلاسيكية و تخميسات ملا علي الباقتاني

تركز هذه الدراسة على التخميس بالنظم الذي يشكل جانبا مهما للأدب الكلاسيكية، حيث تتناول تطور التخميس في تاريخ الأدب وموقعه في الأدب العربي و التركي والفارسي و التركيز على موقعه في الأدب الكردي، مع إلقاء النظر إلى التخميسات لملاي جزيري. وفي الفصل الأخير يركز على التخميسات التي لم تنشر لملا علي الباقتاني.

الكلمات الرئيسية: التخميس، الأدب الكردي الكلاسيكية، ملا علي الباقتاني، جزيري..

Destpêk

Yek ji cûreyên nezmê yên edebiyata klasîk, texmîs e. Texmîs, bi wateya xwe ya ferhengî pêncîbî/pêncbendî ye (Develioglu, 1988: 1221; Samî, 1989: 389; Manzûr, 1999: 215). Di istilahê de sê rêzên cuda li xezelek, qesîdeyek an jî cûreyeke nezmê a din ku bi malikan

hatiye nivîsîn tê zêdekirin ku jê re texmîs tê gotin. Qafiyeya texmîsê weha ye: aaa(aa), bbb(ba), ccc(ca)... Di ebediyatên klasîk de di nava cûreyên nezmê de cûreya herî nêzîkî texmîsê museddese. Museddese jî pêncîbî ye lê her pênc rêzik jî yê helbestvanekî ne. Texmîs di dabeşkirina cûreyên edebiyata klasîk de beşek ji musemmatê ye. Musemmat cûreyeke helbestê ye ku ji bendan pêk tê û di hundirê xwe de xwediyê gelek şaxan e. Musemmat li gorî hejmarên bendan dabeş dibe. Texmîs jî di nava pêncîbîyan de ye. Ji xeynî texmîsê pêncîbîyên din ên musemmatê ev in: Muxammes, teştîr û tardiyê.

Divê texmîs bi malikên ku têne texmîskirin re hevwater be. Yanî helbestvanekî ku li ber xezeleke helbestvanekî din texmîsa xwe amade dike, divê di çarçoveya mijara xezelê dernekeve. Dîsa divê beytên ku lê têne zêdekirin bi wate û bi vegotîna lihevhatî bin. Di nava cûreyên nezmên de zêdetir xezel hatine texmîskirin. Weke mînak, gellek xezelên şa'îrên weke Fuzûlî û Nâbî hatine texmîskirin, lê hin qesîdeyên helbestvanên weke Nef'î hatine texmîskirin. (Îpekten, 1994: 74) Di hemû edebiyatên klasîk ên milletên rojava de bi piranî helbestên helbestvanên navdar hatine texmîskirin. Lewra helbestên helbestvanê nêvîndar zêde nehatine tercîhkirin. Herwiha bi tenê xezel an qesîdeyên helbestvanekî din jî herdem nehatiye texmîskirin. Carinan helbestvan li helbesteke xwe vegeriya û ew bixwe texmîs kiriyê, weke şa'îrê Osmanî, Cînanî (w. 1595). (Okuyucu, 1994: 249).

Dîroka Texmîsê

Texmîs cara 'ewil di edebiyata 'Erebî derketiye holê. Milletên misilman piştî ku misilmantiyê pejirandinine ji edebiyata 'Erebî, zimanê 'Erebî, hevoksazî û bêjesaziya 'Erebî gellekî sûd wergirtine. Mîrov bi taybetî ji bo Farisî û Tirkî dikare bibêje ku zêde di bin bandora edebiyat û zimanê 'Erebî de mane. Lewra dema ku em li edebiyata klasîk a van milletan dinihêrin bandora dîne Îslamê û bandoreke berze ya zimanê 'Erebî aşîkar e. Digel gelek cûreyên 'Erebî texmîs jî bi wêjevanên 'Ereba dest pê kiriyê. Tê zanîn ku beriya hatina dîne Îslamê jî bandora helbestê li ser gelê 'Ereb zêde bû û ziman gelek pêşketî bû. Heta mu'erezeyên/avêtina ber hev ên vê demê pir navdar in. Piştî ku Îslam hat, 'Erebîyê vê xurtbûna xwe pêşde bir û di bu demê re pirtûknûsîn û edebiyat bi awayekî rewşedar bi pêş ket. (Özlü, 1997: 235).

Piştî hatina Îslamê helbesta 'Erebî kengî veguheziyê ser cûreyên edebî yê ku îro tînan zanîn, baş ne diyar e. Lê li gorî hin xebatkarên vî karî ji bo yekemîn texmîsê navê du helbestvanî derdikevin pêş. Yek jê

eş-Şukratîsî (w.466/1073) ye, yê din jî Usame b. Munkiz e. (w.584/1188). Piştî hilweşandin û têkçûna dewleta ‘Ebasîyan di sedsalên 14 û 15’an de li bajarên weke Bexda û Şamê; li welatê Misrê û hi herêma Cezîreyê bi aweyekî pêşketî ev cûreyê edebiyatê hatiye bikaranîn. Hin helbestvanên ‘Ereb ên ku texmîs nivîsandine ev in: Baha Zuheyr (w.656/1258), Ahmed b. ‘Abdillah el-Berrî (w.1069/1656), Muhammed, b. Ahmed el-Masmûdî, el-Bûsîrî (w.695/1296?), Îbn Ebî’l-Hisal (w.540/1146), Emîn el-Cundî (w.1257/1841) û Abdullah b. ‘Umer el-Ensarî (w.677/1276) (Suzan, 2010: 16).

Di edebiyata Farisî de cûreya texmîsê weke xezel, qesîde û mesnewîyan ne pêşketîbe jî çiyekî xwe yê girîng heye. Li gorî çavkaniyên di edebiyata klasîk a Farisî de yekemîn texmîs, li helbestên namdar ê Faris Sadî Şîrazî¹ hatine çêkirin. Bi pranî xezelên wî hatine texmîs kirin ku di nav van texmîsan de yên herî navdar, ayîdê Xelîlûllah Xelîlî ne. Ji bilî Xelîlî, Şayiq Cemal jî yek ji helbestvanê Efxan e ku wî jî weke hemdemê xwe Xelîlî xezelên Şîrazî texmîs kiriye. Li gor ku destpêka texmîsa Farisî digihêje Şîrazî em ê karibin bibêjin ku di dawîya sedsala dehan de ev cûre ketiye nava rûpelên dîroka edebiyata Farisî û heta îroj berdewam e. Ji bilî Şîrazî xezelên Hafîz jî di vî zimanî de çiyekî girîng digirin. Lewra li ser xezelên wî jî gelek texmîs hatine amadekirin. Şah İsmâîl û Şêx Behaî xezelên Hafîz texmîs kirine. Li Îranê cûreya texmîsê hê jî rewac e. Yanî berevaciye Tirkî edebiyata klasîk bi tevahî ji holê ranebûye û kevneşopîya edebiyata klasîk zindîtiya xwe diparêze. Di nava mijarên helbestên texmîskirî de mijara sereke “Kerbela” ye. (صفا، 2000: 75).

Di edebiyata Tirkî ya klasîk de jî texmîs pir hatiye bikaranîn. Ji sedsala XV. û vir ve ev cûreya nezmê di edebiyata Tirkî de tê dîtin û di gellek dîwanan de yek yan jî çend hebên vê cûreya edebî hatiye bikaranîn. Helbestvanan li ser xezelên padişahan, carna li ser xezelên xwe, carna jî li ser xezelên helbestvanên navdar texmîs çêkirine.

Ji bilî xezelan qesîde jî hatine texmîskirin. Fuzûlî ji xezelên Hebibî û Lutfî re, Xeyalî ji xezelên Zatî û Cafer Çelebî û Mûhibbî re, New’î ji xezelên Baqî re, Necatî Beg ji Mûhibbî, Siltan Selîm, Siltan Mûrad û xezelên xwe re, Rûhiyê Bexdadî ji xezelên Nev’î, Evdî, Ulwî, Rehmî, Hukmî, Haletî û Siltan Murad re, Heyretî ji xezelên

¹ ابومحمد مصلح بن عبدالله نامور به سعدی شیرازی و مشرف الدین (۵۸۵ یا ۶۰۶ – ۶۹۱ هجری قمری) شاعر و نویسنده‌ی پارسی‌گوی ایرانی است. آوازه‌ی او بیشتر به خاطر نظم و نثر آهنگین، گیرا و قوی اوست. جایگاهش نزد اهل ادب تا بدان‌جاست که به وی لقب استاد سخن داده‌اند. آثار معروفش کتاب گلستان در نثر و بوستان در بحر متقارب و نیز غزلیات وی است.

Nesîmî û Ehmed Paşa re, Cewrî ji xezelên Nadirî, Yehya Efendî, Fuzûlî, Maqîlî, New'î û 'Arif Çelebî re texmîs çêkirine (Îpekten, 1994: 88). Ji bilî van helbestvanên navdar, Şêx Xalib, Beylikçî 'Arif, 'Îzzet Molla û Leyla Xanimê jî di vî warî de texmîsên biserketî amade kirine (Pala, 1994: 84). Helbet ji bilî van texmîsnûsên navdar gellek helbestvanên Osmanî yên din jî texmîs çêkirine.

Di Edebiyata Klasîk a Kurdî de Texmîs

Di edebiyata klasîk a Kurdî de texmîs çiyekî taybet digire. Mijara li derdora hin cûreyên edebiyata klasîk a Kurdî li dora texmîsê ye jî. Lewra bi awayekî zelal dîroka vê cûreya edebî nayê zanîn. Li ber destê me destpêk, peresendî û geşedana vê cûreyê bi awayekî vebirî ne diyar e. Weke mînak em nizanin bê ka cara 'ewil helbesta/qesîdeya an xezela kê hatiye texmîskirin û xwediyê vê texmîsa 'ewil kî ye. Herwiha di serdeman de li gorî pêşketinîyê em nizanin ka kîjan helbestvanê Kurdî xwediyê çend texmîsan e.

Texmîsa Kurdî zêdetirîn li ser şî'rên Melayê Cizîrî hatiye ava kirin. Li gorî agahiyên di destê me de, em dizanin ku di vî warî de herî zêde Melayê Cizîrî hatiye texmîs kirin.² Helbet her helbestvanî texmîsek tenê çenekiriye. Dudu, sisê, çar û hê zêdetir xezel û qesîdeyên Mela texmîs kirine. Li gorî vê xebata ku me qala wê kir heta niha texmîsên herî kevn ên Kurdî, yên Mîr 'Îmadeddînê Hekkarî ne. Li pey wî Mihemed Teyyar Paşayê Amêdiyê (w. 1817), Nûreddînê Birîfkanî, (1789-1850), Cegerxwîn (1903-1984), Seyyîd Qedrî Hezîn, (1900-1960), Mihemed Emîn Heyderî (1927-2003), Mela 'Eliyê Baqustanî (1912-2002) û gelekên din di vê cûreya nezmê de xwediyê texmîsan in.

² Du lêkolînanên edebiyat klasîk a Kurdî ji bo texmîsên li ser helbestên Melayê Cizîrî hatine çêkirin antolojîyekê amade dikin û em ji wan hîn dibin ku heta niha 24 helbestvanên Kurmanc helbestên Cizîrî texmîs kirine. Ji van lêkolîneran yek Xalid Sadînî ye ku xwendevanên edebiyata Kurdî wî bi xebatên wî yên klasîk û folklorîk dinasin. Yê din jî T. Îbrahîm Doskî ye ku li Kurdîstana 'Iraqê xwediyê bi dehan xebatên ziman û edebiyata Kurdî ye. Ji ber ku ew çavkaniya ku em behs dikin hêj nehatiye çapkirin em nikarin kunyeya wê bidin.

Texmîsên Mela ‘Eliyê Baqustanî³

Di destê me de sê texmîsên Mela ‘Eliyê Baqustanî hene. Dudu ji wan li ser helbestên/xezelên Melayê Cizîrî, yek jî li ber helbesteke Mela Mehmûdê Hoserî hatine çêkirin.⁴ Me van hersê helbestên Mela ‘Elî ji nava destxetên wî neqandine û bi alîkariya du hevalên hêja⁵ latînzê kirine. Ji ber ku xwendina destxeta Mela ‘Elî hinekî zor bû me li bandên/kasetên Mela Wehîd⁶ jî guhdarî kiriye û li gorî van bandan jî me hin sererastî çêkirine.

Texmîsa ‘Ewil: Hîvî û Tewqe Dikim Ez Ji Xwedana Heşemê (Texmîsa xezeleke Melayê Cizîrî)

Dil bi talan û fena bir me ji yarê şihemê⁷
Qet nebû erzan li heq me dîn û bêhna reşemê⁸
Şayemê minnet û rehmet ji newala qeşemê⁹
Hêvî û tewqe dikim ez ji xudana heşemê
Wî nîgar û senem û padîşeh û muhteşemê¹⁰

Muhcetê terfeke dilber li kinarê me binêr
Tu kî qible ji dilara sahibê betş û hinêr

³ Mela ‘Eliyê Baqustanî, di sala 1912’ an de li gundê Tizyan (Elmabahçe/Savur/Mardin) hatiye dinyayê. Navê bavê wî Mihemed û navê diya wî ‘Edlê ye. Bavî wî, Mele Mihemed, melê gund bû. Mele Mihemed, ji xeynî Tizyanê li Baqustan û li ‘Ewîna jî meletî kiriye. Bi ‘eslê xwe ji Zivinga Hecî ‘Elya ye, ku aniha ev gund bi navçeya Dihê/Erûhê (Sêrt) ve girêdayî ye. Bavê wî Mele Mihemed dema diçe heccê, li wir wefat dike. Li bajarê Mekke medfûn e. Piştî ku bavê wî Mele Mihemed wefat dike, malbat ji gundê ‘Ewîna dişa vedigere Tizyanê. Mele ‘Eli, xwendina xwe ya sereke li ba bavê xwe dixwîne. Paşê diçe ‘Ewîna û li ba Mele ‘Evdil’eziz dixwîne. Paşê diçe gundê Qerepêçê, ku aniha girêdayî navçeya Bismilê ye, li ba Mele Evdilwehabê Xirbê Hecî xwendina xwe didomîne. Piştî Mele Evdilwehabê Xirbê Hecî ji vî gundî bar dike, ew di şûna wî de meletiya vî gundî dike. Paşê tê Baqustan û li vir dest bi meletiyê dike. Di salên nodî de, gund tê şewitandin û Seyda ji Baqustan bar dike û li Amedê bi cî dibe. Nêzikî wefata xwe, dişa diçe gundê xwe û li gundê xwe wefat dike. (2002) Tirba wî jî li Baqustan e. Dema ku li Baqustan melatî dikir, sê salan bi çûn û hatinê, li ba Mele Ebdullahê Sergelya, li ‘Ewîna xwendina xwe tamam dike û ji Mele Ebdullahê Sergelya îcazetê distîne. Mele ‘Elî, li gundê xwe, bi dehan feqî û mela perwerde kiriye. Sê berhemên wî yên Kurdî hene: a) Diwan b) Siltan Şêxmûs c) Mewlûda Nebî.

⁴ Pirtûkên Mela ‘Elî Baqustanî neçapkirî ne. Weke destxet li ber destê me ne.

⁵ Ji bo latînzekirina helbestên Mela ‘Elî, spasdarê mamoste T. Î. Doskî û jî Nûreddîn Ertekin me.

⁶ Mela Wehîd kurê Mela ‘Elî ye. Him qesîdebêj e him helbestvan e. Dema ku li heyatê bû hemû helbestên bavê xwe bi dengbêjî xwendiyê û ew di kasetan de hatine parastin.

⁷ **Şihemê**: Ji peyva (şehamet) ya ‘erebî hatiye wergirtin yanê: Yarê bi wêrekî dil ji me bir.

⁸ **Reşem**: Şînkayî

⁹ Wî li ber rehma û minneta Xwedê nobedariyê dikin û bide wî.

¹⁰ Pêşniyazî û hêviya min ji padîşahê xwedan îhtîşam, xweşik û rewneqdar heye.

Agirek danî hinava li xetaê me menêr
Carînan bendeê dil sohtiyê mehcûr ve vinêr
Bi lebê la'lê şeker barî ji 'eynî keremê¹¹

Selwî û Zîn û Zuleyxa tu wî zerrîn kemera min
Can û ten bes bisoj e were pêşber fenera min
Awira wechê mubessem bide carek şekera min
Pirsiyarê li me carek bike şêrîndehena min
Ku perêhtîne firaqa te li ser derd û xemê¹²

Zerreyek tu ji 'înayet bigihîn min ez reqîb
Ji hemî nas û hemîma¹³ nîne kes wek te qerîb
Ji xemê te ez seraser bo me meyûs û keîb¹⁴
Pursiyarê li me bit wer ne xwe mehcûrê xerîb
Dê li kê 'erde bikim vê xem û derd û elemê¹⁵

Tehlî û tengî me dîn e ku dinalim di şeba
Sal û maha ez reqîbê te me canim yek neba
Pursê caran bike şefqet tim li halê me xerîba
Er ne hudhud ji Seba bêt û wekî bayê Seba
Dê ji hîr ku bigehit dest ve peykê heremê¹⁶

Me serî danî li rê te bi Xwedê kî bes ke şîtaban¹⁷
Wer birîndar û 'elîl bim bi du sed tîr û kemendan
Ku hinav tev parepar bin ji xem û derd û 'îtaban
Haşa lillah ku bikim eşkere van xusse û derdan
Wer bisujim ji xemê 'işqa te ser ta qedemê¹⁸

Keşfa halê me çî hacet li derê zan û xebîra
Şev li me tarî bû êdî way li halê me feqîra
Zerreyek ez ji te nadim bi 'eta mîr û wezîra
Me bi sehrayê wîsala xwe derîn tu ji Xwedê ra

¹¹ Ey delala zimaşêrîn, lêvsor û xwedan kerem, carekê li vî bendeyê ku dilê wî şewitiye û hatiye qewirandin binihêre.

¹² Ey delala zarxweş, carekê li me bipirse. Lewra li ber ewqas xem û kederê firaqa te dilê me şewitand.

¹³ Dostên samîmî.

¹⁴ **Keîb:** Dermend.

¹⁵ Delala min, li halê me bipirse. Yan na weke xerîbekî terkkirî ez ê derdê xwe, eş û janê xwe ji kê re vebêjim?

¹⁶ Weke bayê sibê hudhud ger ku ji Sebayê neyê, dê nameya ku ji herema delalê ji ku were û bigihê me.

¹⁷ **Şîtab:** Lez û bez; eger li şûna "bi Xwedê kî" gotibûya "bi Xwedê" wezn baştir dibû.

¹⁸ Ji serî heta binî, ji êşa 'eşqê ez bişewitîm jî, haşa, ez van eş û azarên xwe dernaxim der.

Wer ne weqte ku bibin xerqeyê behra 'edemê'¹⁹

Nîne qesd min bi def û saz û ney û 'ûd û bilûrê
Mahîtabî te dibînim lew me qesd e bi huzûrê
Ez ku perwane mîsalim 'eşqê te nar û nûrê
Ji gulîstanê cemala te gulek bê te zuhûrê
Ji dinê dê biçitin navê bihişta îremê²⁰

Ji te mehcûbin du sed sorgul duruxtîn qemerîn
Li serê sefheê dil xwe min 'elem kirye bi xûn
Ecnebî da nîne wek te ne di firdews bi yeqîn
Şerhê halê xemê 'işqa te ji kû tete nivîsîn
Medhê ewsafê cemala te kuca tê reqemê²¹

Lazime ê çav şunas bî wê mu'ella bikirî
Xeyrî zatê bê nezîr qet wî nehêlî bixirî
Ji sirra lewheê elmasî muxella biderî
Wê mecalê ku cemala xwe tecella dikirî
Lazim e secde bibîn ber te di wê gav û demê!²²

'Îşret û nisret û qûwwet ma ji kes ra biuwîe xîna
Mescîd û sewme' û me'bed bi yeqîn bûne bîna
Wacîb û ferze dimînin li hemî kor û bîna
Secde bîn ber te rewaye di hemî mezheb û dînan
Kî dibit muşrik û kafîr ji wê şîrîne femê!²³

Di cîhanê ew e meşhûr kî ye ê bête cuhûdê
Ji seba hetta neha her wî dizanim bi Xwedê
Çi dema bête şuhûdê dê bibim jê re sucûdê
Ger bibim ber te sucûdê di dema keşf û şuhûdê
Mi li dil dê bidirit pertewê nûra qidemê²⁴

¹⁹ Ey yar! Tu bi Xwedê kî me bigihîne newala wîsalê. Yan na di demeke nêzîk de em dê di behra tunebûnê de bifetisîn.

²⁰ Ey yar! Ger ku gulek di gulîstana cemala te derkeve/bipişkive, navê baxê îrem dê ji dunyayê rabe.

²¹ Ey yar! Di rîya 'eşqa te de azarên ku tene kişandin mumkîn nîn e ku bête nivîsîn. Herwiha taybetmendiyên cemala te jî nakeve binî piyê qelemê. Qelem nikare di vê riyê de bimeşe.

²² Dema ku tu xweşikiya xwe derdixî der, di heman demê de divê ku em li hember te herine secdeyê.

²³ Di hemû dîn û mezheban de caiz e ku li em li hember te herine secdeyê. Ji ber wê devê şîrîn kî dibe kafîr an muşrik?

²⁴ Di dema keşf û şuhûdê de ez ji tere secde dikim, di dilê min de nûra ezêlî dibiriqe.

Nîne xeyrî te ji min ra ne ji yar û ji kesa
Tor û qend û bend û qeydin rux ji min ra qefesa
Sebr û can û rûh û ten min pertewa dil hewesa
Qibletî wechûke fî kullî sebahin we mesa
*Bi du ebruyê te canan dixurim ez qesemê*²⁵

Rewşena dil ez te nadim bi hezar şah û emîran
Ruhniya çavê me xast û ji hemî nêz û qerîban
Çi dibî ma tu bipursî hal û weqtê me esîran
Mûyekî ez ji te nadim bi dused Zîn û Şîrînan
*Çi dibit ger tu hesêb kî mi bi Ferhad û Memê*²⁶

Setweta te re'd û berq in ew li kê ket rahejandin
Şah û qeyxer û te hişt û tu cîhan tev neqîşandin
Ellah ellah Te eqalîm tev dutakir herîşandin
Te Fering û 'Erebîstan û Mecer t êk sitandin
*Celewê xweş vegerîn, hatiye newba 'Ecemê*²⁷

Ehmedî û ehmed û ehmed tu an şîrîn liqaê
Tevlî etba' û hevalê wan huzûr kî wê liqaê²⁸
Musbet û menfî li wê der qet jî kes her bête naê
Ma ji dîwanê se'adet seh kirî şubhê Melayî
*Tu bi navê mi gedayî bikişîne qelemê*²⁹

'Eyn û lam û ya mudamê ew recukarê te ye³⁰
Dest û zendê vê şîemê basitê hubba te ye
Husnuzennek wî kesîr e racyê 'efwa te ye
Şerha halê xwe çî bêje wasifê lutfâ te ye
Tu bi sirra semedî her dûr kî ji wê nedemê³¹

²⁵ Ez sond dixwim bi herdû birhên hîlalî ku, di her roj û êvaran de rûyê te qibleya min e.

²⁶ Ez mûyekî ez ji porê te nadim bi du sed Zîn û Şîrînan. Çi dibe tu jî weke Firhed û Memê min weke 'aşîqeqî bihesibîne.

²⁷ Te Frengîstan, 'Erebîstan û Macarîstanê tev stend. Dora fetha warê 'Eceman e, berê hespê xwe bizivirîne wî alî û wê derê jî bistîne.

²⁸ Liqaê: Ev bêje di kasetâ Mela Wehîd de wekî "Melaê" hatiye gotin.

²⁹ Te di deftera kamranî û bextewariyê de yekî mîna Malayî dîtîye? De îja vî gedayê xwe bikêşe qelemê.

³⁰ Di vê rêzikê de mebesta "eyn", "lam" û "yê" helbestvan bi xwe ye. Yanî hersê herfên navê xwe bikar anî ye.

³¹ Ev her pênc rêzik ên mela 'Elî ne.

Texmîsa Duduya: Cana Ji Cemala Te Muqeddes Qebes im Ez (Texmîsa xezeleke Melayê Cizîrî)

Cana ji cemala te muqeddes qebes im ez
Xorşîdê li bal min tu yî xweş neylofer im ez
Cama ku te noşî li me xweş pê hewes im ez
Mislê te dibit qet ji mi ra xasperes im ez
Ger xûb û perîzade nezer kê te bes im ez

Hellaqê fuzûlatê bi carek biqusînî
Biska bi gulabê ger bi ser da bireşînî
Ressam ne ji 'eksa 'eyn û camê bikişînî
Mislê mehê nû ger te divêtin me bibînî
Mêze bike camê tu dizanî çî kes im ez

Xerfek te hinarî ji biharî ehedî da
Hetta 'ereq û hestî herişandî ji binî da
Wesfê sirrê zatê te çî bêjim ji berê da
Yexma ji me can kir ku tecellayê li dil da
Min rûhê di qalib tu yî تنها qefes im ez

Xorşîd biderkeft ji nageh bi mecal im
Emrê te hemayûne li ser me lew ku lal im
Nutqa me tu nîn e sernixûn û bê meqal im
Hubba te ye min radihejînî ku binalim
Şeb ta bi seher nale ji rengê ceres im ez

Rehmê bike carek ruh û canî ji vî zar î
Şeb ta bi seher ku li dila pêtî û nar î
Manendê tebîba li teref me rûde barî
Min go: mehê new çasniyê ebruyê yar î
Go: min çî hed e şubhetê ne'lê feres im ez

Cewra te verê kir di mîlakê beden da
Şufra te beyan nabe di eqtarê reqem da
Çendan ku hinav bûye super darê elem da
Saqî ji ezel yek du qedeh bade bi min da
Hetta bi ebed mest û xumar û teles im ez

Tenha te dixwazim wer gulîstanê îrem bî
Hetta bi ebed her ji mi ra tac û 'elem bî
Qesda mine wesla teye bê cewr û elem bî
Cana tû yî min can gula bêxar-î gerem bî

Minnet ku ne wek bulbulê mihnet 'ebes im ez

Ger têtê şuhûdê bi mîsalê beşerê te
Sîne 'ellandîne firaq û sîtemê te
Perwaneme misalim wer bisojim jî xemê te
Sed cewr û cefa dî bi me naçin jî derê te
Yekser tu nebatî û li teb'ê meges im³² ez

Safî qedehek tim jî wîsalê bike derman
Xeyrî te me navê di 'îad wer bibî luqman³³
Der nehcê cemala te seraser rûhe qurban
Ger weh! Te divêtin bibirî ser bike ferman
Da vê se'etê ser bibirim xweş meges im ez

Şewqa te şemalê dil û can birne fenaê
Şem'a te yî nûrî ê³⁴ 'Elî xiste³⁵ belaê
Qesda te ye canê dê çî kim ez bi beqaê
Ser ta bi qedem ez bisojim şubhê Melaê
Perwane sîfê suhtim û sewt û his im ez

Hemdek bigiranî jî Xwedê ra kirye 'ewdet
Texmîsa Melaê Cizîrî ra daye furset
Tehqîqa muradê niye kes bîne wî serbest³⁶
Heycan dibe her kes ê bixûnî wê bi diqqet
Emma ez bi halê wî nebûm lew besbes im ez³⁷

³² **Meges:** Mêş. Bi kurtasî wateya vê malikê ev e: Tu wekî şêkrê nebatî şîrîn î, ez jî weke mêşê xwe lê datînim.

³³ Ji ber ku nivê vê peyvê nayê xwendin, me ciyê tê xwendin wisa xwend.

³⁴ Di kasetê de, di dengê Mele Wehîd jî dêleva 'ê' yê 'te' hatiye bikaranîn. Wate nayê guherandin, lê li gorê weznê qesîdebêj di hin ciyan de li gorî qaîdeyên muzîkê tevgeriyaye û loma jî hin bêje li gor xwesteka awaza wî hatine guhertin.

³⁵ **Xiste:** Di dengê Mele Wehîd de "xistiye."

³⁶ Yanê min qesîdeya Melayê Cizîrî li gorî quwweta xwe tehqîq kiriye. Lê belê heta niha tu kesî bi tehqîq ku zanibe murada Mela çîye tune.

³⁷ Ev her pênc rêzik ên mela 'Elî ne.

**Texmîsa Sisêya: Hate Bîra Te Gelo Hogirê Dest û Selemê
(Texmîsa xezeleke Mela Mehmûdê Hoserî³⁸)**

*Hate bîra te gelo hogirê dost û Selemê³⁹
Badeya 'işqê bi xwe bû yan serîra qedemê
Bê gumane hat û dûr⁴⁰ bû ew ji meqamê fehemê
Zewq û neşa wî diborî bû ji eqtarê reqemê
Hêstirê xûnê dirêjin nê ji derd û elemê⁴¹*

*Bêhn û boya zulf û xala ya gelo ma werdeê
Berq û tîrêjên ku dan me tev ji tîra pencereê
Ruhniya çavê me mabû perdeya wê nezdeê
Ya nexo bayê nesîm hat ji cihat kazimeê⁴²
Yan vedaya belediyan yan ji kenarê îdemê⁴³*

*Qedd û qamet te elîf in rux ji sorgul yan ji bihê
Nezerek carek bigêre sultan û şehê⁴⁴
Agirê te da hinava bi mesaba dojehê⁴⁵
Kehniya çavê me daîm her dizêtin wek lehê
Ji evînê dilê miskîn di şevan naqerimê*

*Bi îşaret bi bişaret wesl û nisbet te bitin
Lazime jar û 'elîl im terfeyek te ku bitin⁴⁶
Çi xema min ji 'itab û ji birînê dil bitin
Tu gumanê mebe ku şewq û evîn (me) xef bitin⁴⁷*

³⁸ Mela Mehmûdê (Mahmut Bilge) miiftiyê Cizîrê kurê mela 'Ebdrehmanê Hoserî ye, di sala 1904an de li Cizîrê hatiye dinyayê û îcaza melatiyê ji bavê xwê wergirtiye. Lîseyaya Îmam Xetîbê, li bajarê Tirabzonê qedand û demeke kin karê mamostetiye kir. Di sala 1948 bû miiftiyê Cizîrê. Di 5/4/1974 li Cizîrê çû ber dilovaniya Xwedê. Nêzîkî hîjdeh kitêbên wî hene. Hinek ji wan çapbuyîne (Bîngol, 2007 : 137-38). Dîroka vê texmîsê, weke li ser hatiye nivîsîn sala 1377h/1957z ye.

³⁹ Selem bajarekî îdeal, welatekî xeyalî ye. Armanç ji "Selemê" Hezretê Muhemmed e, ji dostên Selemê jî şehabe ne. (Binêre; http://nefel.org/articles/article_detail.asp?RubricNr=8&ArticleNr=5881. û (Kaya, 2004: 17).

⁴⁰ "Bê gumane hat û dûr bû" di dingê Mela Wehîd de weke "Bê guman tu hat û dûr bû" ye.

⁴¹ Di pêncmalikiya 'ewil de terzeke cuda hatiye bikaranîn. Lewra texmîs bi gelemperî hersê rêzikên 'ewil ên helbestvan bi xwe ne. Li vê derê em dibînin ku Mela 'Elî rêzika 'ewil û ya dawî ji Mela Mehmûd wergirtiye.

⁴² "Kazime", navekî din ê Medîneya Minewer e.

⁴³ "Îdem" navê çiyakekê nêzîkî Medîneyê ye.

⁴⁴ Ev malik di dengê Mele Wehîd de wiha ye, 'Nezerek te em dixwazîn 'eynê me padîşehê'

⁴⁵ Ev malik di dengê Mele Wehîd de wiha ye, 'Agirê te vî hinavên bi mîsalê dûjehê'

⁴⁶ Ev malik di dengê Mele Wehîd de wiha ye, 'Lazîm e jar û 'elîlîm me ji lufîa te bitîn'

Keşf e ev şewt û girîna ku veşartiyê memê

Nêziya wê pur⁴⁸ 'itab û dûriya wê xem di dil
 Ma diye kes bê 'itab û bê melamet hub di dil
 Mest û serxweş tu nebî ger esera te ne ji dil
Nagirî tu ji Xweda ger te evîn nîne ji dil,
Dîn û har lew te dikin gotina Ban û 'Elemê.

Mah û xurşîd û zuhel tev hingê eşya secde ne
 Sûretê esma bixûn tu tê binêrê zêde ne
 Neke tecrîba mucerreb lê li pêş te perde ne
Ji evînê neke înkâr lê du şahdê te hene
Hêstirê ah û fixanê tên ji êş û elemê⁴⁹

Bike rehmê li esîrê te kirî bend bi sîham
 Qaf û ta qafê cîhan bûn li me 'ewr û hem xemam
 Lê du çehvê me li rê ne bike şefqet li xulam
Roj bi roj mislê bihê ruyê te zer bûye tamam
Tab û taqet biriha qor û ze'îfî ji xemê

'Eskerê qehr û xeman ey dilbera rind û delal
 Te verêkirye li ser me hêj dibêjî qet menal
 Keşfa halê me tu nakî me beden bûye xeyal
Şewitandî me xeyalê zeriya şox û şepal
Ez birîndarê firaqê me ji weqtê qîdemê

Ey zerîfa bi tebessum bi kelam û guft û ken
 Tehlî bes bide miskîn ya tebîba rûh û ten
 Te hinav tev parepar kir bi du ebrû xwey feten
Bi Xwedê kî nekî lewman li minê jar û reben
Bike însafê ku nêzikî biçime ez 'edemê.

Pur ji hubba te ye min ra ya ku dûr kir zewq û ken
 Di şevan da ku dinalim ez ji 'eşqa te yî şen
 Tim fîdakar û ji ter bin hemî weqta ruh û ten
Bi Xwidê kî neke lewman bi minê jar û reben,
Ez birîndarê firaqê me ji wexta qîdemê.

⁴⁷ Ev malik di dengê Mele Wehîd de wiha ye, '*Tu gumanê mebe ku şewq û evîn xef dê bitin*'

⁴⁸ Ev bêjeya 'pur' di dengê Mele Wehîd de wekî 'bê' hatiye bikaranîn.

⁴⁹ Di dengê Mele Wehîd de li şûna "elemê", "seqemê" hatiye bikaranîn.

Şev û roja di xeyala min de daîm wek fener
Ger teref me tu nezer kî tê binêrî çî huner
Te helandiye beden tev ji xem û keder
*Kifş e halê me ji zarî û ji rengê min ê zer,
Laşê bê rûhe-mîsal im ez bi sond û qesemê.*

Fayde nakî ger bibarin hêstirên min wekî şet
Lê dibêjim ji wesala te ra mehwa min e şert
Ji vê cehdê ji vê te'nê nekî 'aşiq ji xwe terd
*Şîretê qencê te hetta ez qebûl nakime qet,
Kerr e aşiq ji îtaban û ji medh û ji zemê.*

Ez ji xelqa xuyê sist û hem ji teb'ê 'ebqerî
Ku me wenda kirye weqt û wan zamanê enwerî
Ah ji bîna te yî faîqtir ji misk û 'enberî
*Ser û rih herdu sipî bûn, pîrîtî çûye serî,
Agirê işqê welakîn geş dibit gav û demê.*

Encam

Di texmîsan de helbestvanan xwestiye ku behremendî û jêhatiniyên xwe derxin der. Loma jî helbestên xwe sipartine helbestên istadan. Carna jî bi helbesta hosteyî hêvî kiriye ku helbesta wî jî nemir be û xwe bigihîne pêşerojê. Weke hate destnîşankirin Mela 'Elî jî dikeve nava vê kategoriyê. Biserketina texmîsekê bi nêzikahiya xezela ku hatiye texmîskirin ve tê pîvandin. Yanê helbestvan çiqasî dora çarçoveya xezela ku texmîs dike bisekine, bi mijar, edebiyat û hunerê çiqas xwe nêzîkê wê bike ewqas biserketî tê hesibandin. Ev rêpîvan û distûra texmîsê ye. Dema ku xezelek pêncsed sal berî niha hatibe nivîsîn û helbestvanekî dewra me wê texmîs bike, helbet bi zimanekî rojane ya roja îro texmîs kirina wê xezelê serkeftî nayê hesibandin. Herwiha xezeleke ji serî heta binî bi mijara 'îşq û evînê hatibe honandin, texmîsvanê me ku ji bilî vê mijarê, mijareke din bixe nava helbestê, ew texmîs jî serkeftî nayê hesibandin. Li gor van distûrên edebî em dikarin bibêjin ku texmîsên ku Mela 'Elî li ser xezelên Cizîrî çêkirine ciyekî girîng û taybet digirin. Di nabeyna Melayê Cizîrî û Mela 'Elî de zimanekî gelekî dûr û dirêj heye. Dîsa jî em dikarin bi rehetî bêjin ku Mela 'Elî ji hêla ziman, şêwe, mijar û edebiyatê ve bi ser ketiye. Bi dilrehetî em dikarin texmîsa ku li ser xezela Mela Mehmûd hatiye çêkirin jî di bin vê çarçoveyê de binirxînin.

Helbestên ku Mela ‘Elî texmîs kirine, ji aliyê mijarê ve nêzîkê hev in. Di hersê texmîsan de jî ‘îşqa Xwedê, ‘îşqa Resûlê Xwedê û tesewif ciyên sereke digirin. Jixwe dema em li jiyana Mela ‘Elî haydar dibin, em dibîn ku temamê temenê xwe di binê vê baweriyê de û bi vê ‘îşq û muhebbetê borandiye. Loma jî Mela ‘Elî li gorî demsala ku tê de jiyaye nû, lê li gorî serkeftina di helbestê de kevn û klasîk e. Weke helbestên wî yên din, texmîsên wî jî kevneşopiya edebiyata klasîk a Kurdî şopandiye. Em bi texmîsên Mela ‘Elî dibînin ku helbestvanên Kurd, hemdemên xwe jî texmîs kirine. Lewra Mela Mehmûdê Hosarî jî helbestvanekî vê ‘esrê ye.

Çavkanî

- Bingol, A. (2008). *Kulîlkên Baxê Botan*, Enstîtuya Kurdî ya Amedê. Amed.
- Erdoğan, M. (2002). *Türk Edebiyatında Muhammes*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Develiöğlü, F. (1988). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Heyderî, M. E. (1980). *Mewlûda Nebî*. Amed: Kismet Kitabevi.
- Kaya, M. (2004). *Kasîde-i Bürde’yi Türkçe Söyleyiş*, İstanbul: Damla Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi*. (Amd. Orhan F. Köprülü- Nermin Pekin). İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1923). “Türk Edebiyatı Tarihi’nde Usul”, *Bilgi Mecmuası*, 22-38.
- İbn Manzûr. (1994). *Lisânu’l- ‘Arab*. Beyrût:
- İpekten, H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Okuyucu, C. (1994). *Cinânî-Hayati, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Pala, İ. ve Kılıç, F. (1994). *Musammat*, İstanbul: DİA.
- Sadîni, M. X. (2010). *Mela Huseynê Bateyî – Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*. İstanbul: Weşanên Nûbihar
- Suzan, Y. (2008). *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özli, M. (1997). “İslam’ın İlk Asrında Kuran’ın ve Hadis’in Arap Edebiyatına Olan Tesiri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2. Elazığ.
- Zebuhullah, S. (2000). *Tarîxî Edebiyatî Der İran*, Tehran: Weşanên Firdosî.
- http://nefel.org/articles/article_detail.asp?RubricNr=8&ArticleNr=5881

